

NÁRODNÍ KONVENT

Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání

Shrnutí a doporučení vyplývající z diskuze kulatého stolu
Národního konventu o EU konaného dne 21. dubna 2017

Doporučení vypracoval odborný garant kulatého stolu
Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd

FAKULTA
SOCIÁLNÍCH VĚD
Univerzita Karlova

Úvod do problematiky

Kulatý stůl se věnoval stavu mediální gramotnosti v České republice, nedostatkům současného rámce a příkladům dobré praxe. Mediální gramotnost se dostala do popředí veřejných debat v Evropské unii i jejích členských státech především v důsledku rozmachu alternativních médií, stoupající nedůvěry v média a elity obecně, i kvůli obavám z možného vnějšího ovlivňování domácí politiky. Evropská unie i její členské státy zřizují instituce, které se mají s takzvanými „fake news“ vypořádávat a uvádět je na pravou míru.

Současně se ovšem objevují názory, že aktivity státních nebo mezinárodních institucí mohou být kontraproduktivní a klíčová je schopnost jednotlivců vyhodnotit kvalitu informací, které konzumují, i bez přímé asistence státu, tj. jejich mediální gramotnost. To bylo i jedním ze závěrů diskuse kulatého stolu Národního konventu o EU k propagandě v prosinci 2016. Přitom je zřejmé, že mediální gramotnost je v evropském prostředí dlouhodobě jedním z významných témat. Svědčí o tom například usnesení Evropského parlamentu o mediální gramotnosti v digitálním prostředí (2008) nebo doporučení Evropské komise o mediální gramotnosti v digitálním prostředí pro vyšší konkurenceschopnost audiovizuálního průmyslu a průmyslu obsahu a otevřenou znalostní společnost (2009).

Mediální gramotnost je velmi široký pojem, který úzce souvisí s občanským vzděláváním, s kritickým myšlením i čtenářskou gramotností. Mediální výchova je průřezovým tématem zasahujícím do téměř všech oblastí vzdělávání. Přestože je součástí Rámcových vzdělávacích programů v České republice již více než deset let, praxe na různých typech škol i konkrétních školách se významně liší. Současná pozornost veřejnosti i politiků vyvolaná příklady kampaní před americkými prezidentskými volbami, britským referendem o vystoupení z Evropské unie či nizozemským referendem o DCFTA s Ukrajinou nabízí příležitost stav mediální výchovy v ČR vyhodnotit a její rámec upravit.

Rámec diskuze kulatého stolu

Otázky, z nichž se odvíjela diskuse u kulatého stolu, se soustředily na obecný rámec tématu, byť specifikovaly zaměření na nejmladší generace a školský systém, aby příliš neszazovaly diskutující:

1. Jaký je současný stav mediální gramotnosti české společnosti (zejména děti a dospívající) a kdo se má podílet na koordinaci aktivit pro její rozvoj?
2. Jakým způsobem rozvíjet mediální gramotnost, například v kontextu konfrontace s falešnými zprávami, a jakými příklady dobré praxe je možné se inspirovat?

Kulatý stůl moderoval **Tomáš Weiss**, vedoucí katedry evropských studií IMS FSV UK, jakožto zástupce odborného garanta.

Úvodní slovo přednesl ředitel Odboru koordinace evropských politik Úřadu vlády ČR pověřený řízením Sekce pro evropské záležitosti **Jan Král**, který téma zasadil do kontextu. Upozornil, že mediální gramotnost dosud nebyla tématem žádného z předchozích 27. kulatých stolů Národního konventu o EU, nicméně objevila se v diskusích zejména ve vztahu

k bezpečnosti a propagandě. Definoval dva hlavní úhly, jimiž lze téma nahlížet: proces digitalizace a zavádění nových technologií na straně jedné a otázku obsahu a nedůvěry k mainstreamovým médiím na straně druhé. Upozornil ale, že ve skutečnosti je předmět mediální gramotnosti a výchovy podstatně širší a z pohledu státní správy je důležitá i otázka kompetencí a odpovědnosti. Zatímco na evropské úrovni se o mediální gramotnosti diskutuje velmi intenzivně, na české národní úrovni jí ještě nebyla věnovaná dostatečná pozornost.

Podkladový materiál připravený **Lucií Šťastnou** z Institutu komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK představil **Jan Jiráček** z téhož pracoviště. V prvním kroku se soustředil na definici pojmu mediální gramotnost, jako předpokladu aktivního a úplného občanství, který zahrnuje určitou sadu dovedností (schopnost média používat) i znalostí (pomocí nichž je možné médiím lépe porozumět). Zdůraznil, že mediální gramotnost kultivuje mediální poptávku, a tak představuje předpoklad dobrého fungování médií a mediální scény obecně.

Představil také důležité poznatky studie, kterou FSV UK vypracovala pro Radu pro rozhlasové a televizní vysílání v roce 2016. Zmínil, že na rozdíl od televize jsou rozhlas a denní tisk pro mladé v podstatě neviditelnými médii. Podle evropské studie z r. 2009 se úroveň mediální gramotnosti v ČR pohybuje kolem průměru EU. Upozornil také, že s rostoucím věkem u dětí do 15 let klesá vlastní mediální tvorba a roste kritický odstup od reklamy i zpravodajství. Mediální výchova je součástí rámcových vzdělávacích programů již deset let a to, jak je vymezena v těchto dokumentech, neodpovídá realitě dnešního světa, vývoji médií a nových technologií ani propojenosti vzdělávacích oblastí. Její realizace záleží stále především na nadšení ředitelů a učitelů, jak ji dokážou do výuky integrovat. Na celostátní úrovni chybí systematické sledování mediální gramotnosti, systematické vzdělávání učitelů a metodické materiály, které jsou k dispozici, již v důsledku vývoje médií zastaraly. Odpovědnost za mediální výchovu je roztržena mezi několika institucemi, a tak ve své podstatě nenáleží žádné z nich. Klíčovou roli musí v rozvoji mediální gramotnosti hrát škola, ale pozornost by se měla věnovat i předškolní výchově, mediální výchově v rodině a celoživotnímu vzdělávání. Problémem je i seberegulace médií, protože kvůli malému počtu aktérů a vysoké provázanosti chybí efektivní mediální kritika.

Vzhledem k nepřítomnosti zástupců **Ministerstva kultury ČR** shrnul písemné stanovisko resortu Tomáš Weiss. Ministerstvo kultury má kompetenci pro oblast audiovizuálních mediálních služeb, tedy především provozování rozhlasového a televizního vysílání. Ministerstvo upozornilo na řadu aktivit, které v oblasti mediální gramotnosti podniká RRTV a veřejnoprávní Česká televize a Český rozhlas. Odkázalo také na dotační programy podpory kulturních aktivit v oblasti médií a audiovizu, z nichž jeden okruh je věnován také výchově k mediální gramotnosti, jakož i na finanční zdroje evropského programu Kreativní Evropa – MEDIA.

Ředitelka Gymnázia Na Zatlanech **Jitka Kmentová** představila na příkladu vlastní školy, jak lze pojímat mediální výchovu na úrovni gymnázia. Zdůraznila, že jeden projekt je málo, a proto se snaží promítat mediální výchovu do různých předmětů průběžně během celého studia. Studenti sami mají potřebu zaujímat stanovisko k tématům, s nimiž se setkávají na internetu, a chtějí o nich diskutovat ve škole. K internetu přistupují obecně otevřeně, ale důvěřivě, takže škola by je měla upozorňovat na rizika pohybu v digitálním prostoru. Základem

mediální výchovy je výchova vzdělaného člověka, protože určitý všeobecný vědomostní základ je nutný, aby bylo možné rozeznat důvěryhodné zdroje od nedůvěryhodných. Důležitá je schopnost kritického myšlení, ale také jazykové schopnosti. Pravidelně také řeší otázku, jak diskutovat společenská a politická témata ve škole, která musí být podle školského zákona nestranná.

Vedoucí oddělení strategie a meziresortních agend MŠMT **Iveta Valachová** představila stanovisko Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Připomněla, že se jedná o téma natolik průřezové, že je zapotřebí zapojit velký počet aktérů. O úrovni mediální gramotnosti v ČR existují data, především ze studie FSV UK pro RRTV a z výzkumu agentury Median pro společnost Člověk v tísni. Ukazují, že role školy je v pěstování mediální gramotnosti nutná. V současném nastavení mediální výchovy záleží na školách, jak ji zrealizují. Hlavním přínosem RVP je definice výstupů, nikoli přesné určení aktivit.

Následně proběhla diskuse s účastníky kulatého stolu nad vznesenými otázkami a problémy, jež nastínil podkladový materiál a představená stanoviska. Do diskuse se zapojila poslankyně Evropského parlamentu M. Šojdrová a poslankyně PS PČR M. Semelová, dále potom R. Hokovský (Evropské hodnoty), K. Strachota (Jeden svět na školách), O. Horák (Centrum občanského vzdělávání), P. Fischer (STEM), P. Mazáčová (Masarykova univerzita), V. Hušková (Rada pro rozhlasové a televizní vysílání), M. Štěpánková (Úřad vlády), J. Jiráček (FSV UK), Z. Sloboda (Univerzita Palackého), A. Resl (Nadace Konrada Adenauera), V. Votavová (Asociace pro mezinárodní otázky), L. Dudková (Svaz průmyslu a dopravy) a S. Murad (Jihočeská univerzita).

Diskutující se především shodli na tom, že politika obecně do školy patří a je nutné o ní s žáky diskutovat. Škola by měla být nestranná, ale nikoli apolitická. Jen v tomto kontextu může mediální výchova vést k aktivnímu a úplnému občanství. Zároveň ovšem nelze mediální výchovu omezit jen na prostředí školy a nejmladší generace. Je třeba se věnovat i mediální výchově v rodině a zvyšovat mediální gramotnost seniorů a jiných zranitelných skupin obyvatel. Shoda také panovala nad nezastupitelnou rolí veřejných knihoven, jejichž síť a kapacity umožňují realizaci řady programů ke zvýšení mediální gramotnosti pro všechny věkové skupiny, včetně předškolních dětí.

Diskuse zřetelně polarizovala dva zásadně odlišné přístupy k mediální výchově a mediální gramotnosti: „celostní“ a „specializační“. Část diskutujících vnímala mediální gramotnost více jako relativně uzavřený soubor znalostí a dovedností zaměřených na zvládnutí médií, část diskutujících se klonila k představě, že mediální gramotnost je univerzální kompetence prostupující ostatními oblastmi vzdělání.

Co se podkladů pro mediální výchovu týče, řada diskutujících upozornila, že existují webové stránky zprostředkávající učitelům mediální výchovy výukové materiály. Kromě stránek státních a veřejnoprávních institucí jsou to i výsledky práce neziskových organizací nebo univerzitních pracovišť. Zároveň ovšem z nedávného výzkumu agentury Median pro Člověka v tísni vyplynulo, že tři čtvrtiny pedagogů nikdy neprošly žádným školením mediální výchovy a současně tři čtvrtiny pedagogů si materiály pro výuku připravují samy.

Kromě klíčových úřadů státní správy (zejména MŠMT, MK) a regulátora se na mediální výchově musejí nutně podílet i provozovatelé, tedy samotná média, a další důležité aktéři (univerzity, zejména pedagogické fakulty, neziskové organizace).

Co se týče médií, v současnosti zákon pouze ukládá povinnost předávat jednou ročně RRTV informace o tom, jaká opatření provozovatelé přijali pro zvyšování mediální gramotnosti. Neukládá jim ale žádnou povinnost něco skutečně podnikat a RRTV nemá pravomoci tato opatření nějak hodnotit či jejich neexistenci sankcionovat. Současný evropský rámec se navíc pouze soustředí na tradiční média a opomíjí nové platformy. To by se mohlo změnit s připravovanou revizí evropské směrnice o audiovizuálních a mediálních službách, která zahrne například i poskytovatele videa na vyžádání nebo internetové platformy.

Mediální gramotnost i občanské vzdělávání je třeba řešit systémově a ačkoliv se jedná o mezirezortní témata, bylo v diskusi opakovaně zmiňováno, že je žádoucí, aby existovala lepší koordinace aktivit, které se v daných oblastech podnikají. Na národní úrovni je v přípravě koncepce občanského vzdělávání, která bude zahrnovat i část věnovanou rozvoji mediální gramotnosti. Částečně by se tak mohla doplnit doposud chybějící koncepce rozvoje mediální gramotnosti v ČR, kterou by však bylo vhodné rozpracovat detailněji v samostatném dokumentu a propojit s ostatními koncepčními dokumenty.

Než však budou jakékoliv materiály připravovány, je třeba důkladná analýza situace, v níž se nacházíme (vč. úvahy o východiscích před deseti lety formulované mediální výchovy). V diskusi byly zmíněny úzce související oblasti, s nimiž je nutné při rozvoji mediální gramotnosti počítat, např. čtenářská gramotnost a jazykové schopnosti, informační a počítačová gramotnost, osobnostní a sociální výchova, občanská výchova, filmová a audiovizuální výchova, didaktické využívání médií ve výuce (jako pomůcky).

V diskusi zaznívaly názory a zkušenosti neziskových organizací, které v oblasti mediální výchovy a občanského vzdělávání realizují různé vzdělávací a osvětové projekty. Důraz byl kladen zejména na nedostatečnou finanční podporu těmto aktivitám a z toho vyplývající nesystematičnost projektů.

Celou diskusi prostupovala otázka vzdělávání učitelů v daných oblastech, která se týká zejména univerzitních pracovišť připravujících studenty na profesi učitele. Diskutující zdůraznili, že mediální průpravou by měli projít učitelé všech specializací a mediální výchova by se měla promítnout do nových akreditačních programů na pedagogických fakultách jako součást povinného základu. Pokusy v tomto směru probíhají v současnosti na Masarykově univerzitě v Brně.

Ze zahraničních zkušeností věnovali účastníci kulatého stolu pozornost Spolkové republice Německo, kde existuje již několik desetiletí zvláštní obor mediální pedagogika. Německý systém ukazuje, že jednotná gesce nemusí být nutná, pokud je cílem občanského vzdělávání pluralita přístupů i názorů.

Navrhovaná doporučení

Závěry diskuze kulatého stolu Národního konventu lze shrnout do následujících doporučení.

Doporučení Národního konventu o EU:

1. Provést důkladnou analýzu stávající situace a:

- (i) zjistit, **jakým způsobem se v ČR mediální výchova na školách realizuje**, jaké potíže to přináší a z jakého důvodu se některé školy mediální výchově věnují pouze minimálně,
- (ii) **analyzovat stávající dokumenty**, které se oblastí mediální gramotnosti zabývají, a identifikovat „slabá místa“, která je třeba dále rozpracovat,
- (iii) **zmapovat možnosti rozvoje mediální gramotnosti** u pedagogických pracovníků, zejména na univerzitních pracovištích a ve vzdělávacích zařízeních, kde se vzdělávají budoucí pedagogové (výzkumem může MŠMT, příp. níže zmíněná mezirezortní platforma, pověřit např. Českou školní inspekci či některá univerzitní pracoviště).

2. Iniciovat kroky vedoucí k formulování koncepce směřování a rozvoje mediální výchovy pro Českou republiku (samostatný dokument propojený s ostatními koncepčními dokumenty, např. vznikající koncepcí občanského vzdělávání). Ta by měla identifikovat oblasti rozvoje mediální gramotnosti jako kompetence v rámci předškolního, školního, mimoškolního i celoživotního vzdělávání i na postavení mediální gramotnosti ve vztahu ke skupinám se specifickými potřebami.

3. Vytvořit mezirezortní platformu (skupinu, komisi, tým), která bude aktivity realizované v oblasti rozvoje mediální gramotnosti koordinovat, bude usnadňovat komunikaci mezi klíčovými hráči v dané oblasti, organizovat odborná setkání k danému tématu, monitorovat, co se v dané oblasti podniká na různých úrovních, a vytvářet možnosti, jak danou oblast dále rozvíjet (např. finanční, administrativní).

4. Za koordinace mezirezortní platformy vytvořit širší škálu finanční a jiné podpory pro rozvoj programů zaměřených na vzdělávání v oblasti mediální výchovy a výzkumu její implementace. Tyto programy by měly směřovat zejména na:

- (i) podporu rozvoje mediální výchovy na **základních a středních školách** (např. na projektovou výuku či přípravu pomůcek),
- (ii) rozvoj přípravy **učitelů a výchovných pracovníků** a jejich celoživotní vzdělávání v této oblasti (inovace studijních programů na VŠ),
- (iii) podporu a vzdělávání v oblasti **neformálního vzdělávání** a
- (iv) **výzkum úspěšnosti** procesů (i)-(iii).

Další oblastí, kterou by bylo vhodné rozvíjet a podporovat, je celoživotní vzdělávání v oblasti mediální gramotnosti pro vybrané skupiny obyvatel (rodiče, seniory, sociálně a zdravotně znevýhodněné) i pro zájemce z řad širší veřejnosti.

Tento text není prostým zápisem jednotlivých příspěvků, které byly v diskusi předneseny. Neobsahuje tedy vše, co bylo v diskusi řečeno a nevyjadřuje názor všech účastníků na všechna diskutovaná témata. Jedná se o shrnutí nejdůležitějších bodů a formulaci doporučení na základě proběhlé diskuze.

Národní konvent o Evropské unii představuje diskuzní platformu, která je stálým místem pro debatu o evropských otázkách v ČR.

Projekt, koordinovaný na půdě Úřadu vlády České republiky, propojuje zástupce vlády, obou komor Parlamentu ČR a Evropského parlamentu, odbornou veřejnost, neziskový sektor a sociální partnery a další zainteresované aktéry.

Více o Národním konventu najdete na internetových stránkách www.narodnikonvent.eu a na Twitteru [@KonventEU](https://twitter.com/KonventEU).